

національного характеру. Саме такий підхід до композиторських ідей може зацікавити старшокласників, надихнути на ознайомлення із вокальними творами цього композитора. Незважаючи на те, що музичні твори Я. Барнича як і його співвітчизників, нищились у міжвоєнні роки, все ж таки вони пережили часи лихоліть і залишилися «живими» до нашого часу. Творчу спадщину Я. Барнича необхідно знати як одну із сторінок національної музичної культури і поширювати знання про його композиторський доробок серед учнівської молоді.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал слід зазначити, що вокальна спадщина українських композиторів кінця XIX– початку XX століття містить великий художньо-виховний потенціал, який ґрунтується на таких характерних ознаках: глибина і гуманістична спрямованість художнього змісту, прагнення глибоко та правдиво відтворити в музиці літературний текст, опора на фольклорну основу; тонка психологізація музичних образів, виразне їх образно-емоційне розгортання; розмаїття жанрово-стильової палітри; естетична довершеність музичної мови.

Література

1. Іваницький А. І. Українська народна музична творчість : посібник для вищих та середніх учбових закладів / А. І. Іваницький. – К. : Музична Україна, 1990. – 336 с.
2. Історія української дожовтневої музики / [упор. О. Я. Шреєр-Ткаченко]. – К. : Музична Україна, 1969. – 584 с.
3. Історія української музики : у 6 т. / [редкол. : Г. А. Скрипник (голова) та ін.] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К. : НАН України, 2009. – Бібліогр. в підрядк. прим. – ISBN 966-02-3165-2.
4. Т. 2 : XIX ст. – 2009. – 800 с. – Імен. покажч. : 769–794 с. – ISBN 978-966-02-5276-9.
5. Потебня О. О. Естетика : поетика слова / О. О. Потебня. – К. : Мистецтво, 1985. – С. 174.

УДК: 780.614.332:303.425.5(477.82)

Ярмола В.

МУЗИЧНО-ЕТНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СКРИПКОВОЇ МУЗИКИ НА РІВНЕНСЬКО-ВОЛИНСЬКОМУ ПОЛІССІ

На основе печатных источников, а также архивных материалов ведущих образовательных учреждений Киева, Львова, Ровно и частных музыкальных коллекций фольклористов, освещается история исследования традиционной скрипичной музыки на Ровенско-Волинском Полесье. За период 1967-2006 лет разными собирателями на указанной территории были опрошены 59 традиционных скрипачей и зафиксировано от них около 1650 произведений в разных формах их исполнения.

Ключевые слова: скрипач, скрипичная музыка, Ровенское и Волинское Полесье, архив, фольклорист, ансамбль.

The paper covers history of researching the traditional violin music at the Rovno-Volhynia Polissia (Woodland). It is based of published sources, as well as archival materials of the leading educational institutions in Kyiv, Lviv, Rivne and private music collection of folklore. The different folklorists during 1967-2006 years at that territory were interviewed 59 traditional fiddlers and recorded them about 1650 works in various forms of performance.

Keywords: violinist, violin music, Rivne and Volyn Polissia, archive, folklorist, ensemble.

Українська народно-інструментальна творчість, зокрема скрипкова, дедалі більше зазнає різного роду руйнувань і поступово згасає взагалі. Нажаль, вона залишається ще мало вивченою ділянкою вітчизняної фольклористики, хоча скрипка, починаючи з XVI ст., займала головне місце в музичній традиції нашого народу.

Такі видатні класики етномузикології як от Філарет Колесса [11] та Климент Квітка [8, 9], досліджуючи різноманітні аспекти традиційної музики, лише спорадично приділяли увагу інструментальному, зокрема скрипковому мистецтву.

Якщо говорити про сьогодні, то найавторитетнішим представником у царині етноорганологічної науки є доктор мистецтвознавства і професор з Санкт-Петербурга Ігор Мацієвський. Саме його кандидатська дисертація “Гуцульські скрипкові композиції” є першою роботою в українському етноінструментознавстві, в якій достатньою мірою висвітлено питання функціонування народної скрипки та ролі скрипаля в гуцульській традиції, особливості композиції, а також охарактеризовано скрипкову музику “для слухання”, зокрема її формоутворення у зв’язку з імпровізацією [15].

Низка вітчизняних науковців, зокрема старшої генерації (Б. Водяний [2], Р. Гусак [4], Б. Яремко [26-29], М. Хай [21-23]) та і їхні молодші послідовники (О. Бут [1], І. Федун [18-20], В. Мацієвська-Шміт [14, 25], Р. Нярба [17]), у своїх статтях вміщують лише короткі відомості про окремі складові різнорегіональних скрипкових культур (творчі портрети музикантів, ансамблева музика, жанрові характеристики репертуару).

Серед найновіших досліджень, у яких детально і з різних боків описано прояви побутування скрипкової музики, вирізняються захищена 2003 року дисертація В. Мацієвської “Исполнительское искусство гуцульских скрипачей” [14] та магістерська робота Р. Нярби “Традиційна скрипкова музика західноподільського Подністров’я” (2005) [17]. Вказані праці присвячені характеристиці творчості провідних майстрів інструментальної музичної культури локальних етнічних традицій.

Нині серед вищезазначених вітчизняних етноінструментознавців беззаперечне лідерство належить докторові мистецтвознавства Михайлу Хаю, який першим у вітчизняній етноорганології видав об’ємну монографію про українську традиційну музику та її дослідження. Один із підрозділів цієї праці присвячений скрипці як провідному музичному інструментові українців, зокрема тут описуються історичні передумови зародження традиції струнно-смичкового виконавства, еволюційний розвиток інструмента, способи та прийоми гри в автентичному виконанні.

Але у всіх вищезазначених працях знайшли своє відображення скрипкові культури Гуцульщини, Поділля, Бойківщини, а згадки про особливості функціонування поліської скрипкової музики у фаховій науковій літературі досі були практично відсутні.

Музично-етнографічні дослідження поліської території, які здійснювали і продовжують здійснювати українські фольклористи (П. Чубинський, К. Квітка, Ю. Цехмістрок, Ф. Колесса, С. Грица, Є. Єфремов, І. Клименко, Ю. Рибак, М. Скаженик, Л. Лукашенко, О. Гончаренко) разом з польськими (З. Доленга-Ходаковський, О. Кольберг, К. Мошинський), російськими (Є. Гіппіус, О. Пашина) та білоруськими (З. Евальд, З. Можейко, Г. Тавлай, Г. Кутирьова-Чубаля) вченими дають досить повне уявлення про характерні ознаки поліських народнопісенних діалектів. Що ж до вивчення традиційної інструментальної культури поліщуків, то воно знаходиться у початковому стані і поділяється на два етапи. Розглянемо їх докладніше.

Друга пол. XIX – перша пол. XX ст. Фонд музично-етнографічних матеріалів із території Рівненсько-Волинського Полісся започатковують два томи праць (“Волинь”, “Білорусь-Полісся”) польського дослідника Оскара Кольберга, який активно досліджував культуру цих теренів з середини XIX ст. Ним же були здійснені перші записи поліської інструментальної народної музики, у т.ч. скрипкової [31].

У книзі “Волинь” О. Кольберг подає нотні транскрипції 14 скрипкових мелодій, які супроводжували різні фрагменти весільного обряду у сс. Туличів та Тагачин Турійського р-ну Волинської обл. Окрім того, подаються інструментальні транскрипції двох танців “чумак” і декілька вокальних творів з приграванням скрипки, записаних переважно на Ковельщині. Другий том “Білорусь-Полісся” вміщує 28 інструментальних мелодій, серед них: “чумак бердичівський”, “жидівський марш”, танець “метелиця” (“крутуха”), 12 весільних мелодій та ін., більшість із яких записано на території Брестського Полісся [30].

Важливу працю із висвітленням народної музики Полісся, зокрема інструментальної творчості, залишили після себе двоє видатних слов’янських учених – Філарет Колесса та

Казимеж Мошинські [16]. У вересні 1932 року ці фольклористи провели плідну експедицію на суміжній з Рівненсько-Волинським Поліссям території Пінщини (Лунінецький і Столінський р-ни), у результаті чого вже в наш час вийшов збірник, що становить практичний і науковий інтерес для дослідників поліського музичного фольклору. У ньому вміщені транскрипції народних пісень і 26 інструментальних творів, виконаних на пастушій трубі, сопілці та скрипці. Серед них – дев'ять скрипкових мелодій, які були записані від мандрівного скрипаля К. Міхалковича з с. Березняки Петриківського р-ну Гомельської області. Ці транскрипції представлені лише одно- та двоперіодними композиціями, що не дає навіть елементарного уявлення про реальну форму самих творів, а також про варіаційність мелодики та імпровізаційний хист скрипалів.

У кінці 30-х років ХХ ст. фіксацію фольклорної творчості Рівненської та Волинської областей, у т.ч. частково інструментальної, здійснював Юрій Цехмістрок, внесок якого у фольклористику ще досі належно не оцінений. У реєстрі його фонозакладів, на жаль, втрачених під час Другої світової війни, зазначено кілька творів скрипкової музики із Західного Полісся (с. Тур Ратнівського р-ну, с. Студині Рожищенського р-ну Волинської обл.) та Західної Волині (с. Охлопів Горохівського р-ну). Від поліських скрипалів було записано танцювальні твори та інструментальний супровід до пісень як у сольному, так і в ансамблевому виконанні [24].

Отже, кінець ХІХ ст. та поч. ХХ ст. характеризується досить обмеженою кількістю скрипкових записів, які навіть у загальних рисах не висвітлюють особливостей функціонування досліджуваної культури на Поліссі.

Друга пол. ХХ – поч. ХХІ ст. Процес вивчення інструментальної музики дещо пришвидшився у другій пол. ХХ ст.. Музично-етнографічний фонд цього періоду розпочинає праця Андрія Гуменюка “Інструментальна музика” [3], до якої вміщені 23 фрагментарні транскрипції скрипкових мелодій, записаних на Рівненському Поліссі. Більшість із них є танцювальними творами (гопаки, козаки, польки, вальси), зафіксованими у с. Кисоричі Рокитнівського р-ну від Василя Марцинкевича та с. Дроздинь того ж району від Сидора Крупича та П. Трохимчука. Фонозаписи цих мелодій зберігаються в архіві Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського АН України [12].

У другій половині ХХ ст. значну кількість скрипкових народних творів у сольному та ансамблевому виконанні зафіксував відомий луцький етнограф і краєзнавець Олекса Ошуркевич. Його особиста колекція налічує близько 60 мелодій, записаних упродовж 1967-1987 років від скрипалів у селах північних районів Волинської обл. [6]. Фольклористом зфіксовано шість народних скрипалів і п'ять традиційних інструментальних капел. Серед останніх на особливу увагу заслуговує родинний ансамбль Шудруків із с. Велимче Ратнівського р-ну у складі трьох скрипок, кларнета і баяна. У селах Любешівського р-ну записано традиційні поліські інструментальні дуети у складі скрипки і бубна (сс. Велика Глуша, В'язівне) та тріо із двох скрипок і бубна (с. Ветли)².

Певний внесок у дослідження інструментальної музики українсько-білоруського Полісся належить М. Лисенку-Дністровському, І. Назиній, С. Шевчуку [13]. У їхній колективній статті “Народні музичні інструменти” вперше розкрито деякі аспекти функціонування інструментів у музичній культурі поліщуків, здійснено короткий опис побутування поліської скрипки, способи її виготовлення і тримання. При порівняльному вивченні білорусько-українських інструментів виявлено багато спільних рис, що свідчить про спорідненість музичних культур цих поліських регіонів, пов'язаних спільною географією та історією.

Таку ж спробу порівняльного аналізу НІМ і НМІ Волинського Полісся та Литви здійснила І. Федун у статті “Деякі паралелі в традиційній інструментальній музиці Західного Полісся (Україна) і Литви” [20]. У результаті її дослідження виявлено багато спільних рис між музичними культурами цих регіонів, що спричинено тими ж історичними особливостями (перебування Західного Полісся у складі Великого Литовського Князівства

² Експедиційні записи з особистого архіву О. Ошуркевича задепоновані у архіві ПНДЛМЕ під іменним фондом НІ-10.

(1452 р.) і польсько-литовської Речі Посполитої (від 1569 до 1795 р.), а також постійні торгові зв'язки між балтами і слов'янами).

Ще однією працею, в якій частково висвітлено деякі прояви функціонування поліської інструментальної музики та здійснена її жанрова систематизація, є фольклористичний збірник Михайла Хая “Українська інструментальна музика усної традиції” (2011) [23]. Робота являє собою антологію 100 різножанрових як сольних, так і ансамблевих творів, виконаних на традиційних українських інструментах та різнорегіональними складами капел. Серед них – шість нотацій скрипкових творів, записаних автором від трьох скрипалів із Рівненсько-Волинського Полісся. До кожного із зразків подано етномузикознавчий коментар (ритмоструктура строфіки, метроритм, ладові тенденції, темпові характеристики, етнофонічні особливості) та детальну паспортизацію.

Усвідомлюючи необхідність повноцінної фіксації та вивчення народної скрипкової музики Полісся, активну фольклористично-збирацьку роботу, у т.ч. з цією метою, на теренах Західного та Середнього Полісся провели фольклористи з київської та львівської науково-дослідницьких лабораторій [5, 7, 10, 12], а також окремі збирачі музичного фольклору з Рівного.

Найбільше фонозібрань поліської скрипкової музики міститься в архіві львівської ПНДЛМЕ. Найрезультативніший період записування волинсько-рівненських скрипалів припадає на 1996-2006 рр., відколи в цій установі розпочато роботу за цільовою програмою “Західне Полісся”. Виконавцями цього наукового проекту виступили співробітники лабораторії Ліна Добрянська, Лариса Лукашенко, Юрій Рибак, Антоній Поточняк та Ірина Федун, остання з яких проводила спеціальні інструментознавчі дослідження за власною підпрограмою “Народна інструментальна музика Західного Полісся” [5, с.126]. На сьогоднішній день волинсько-рівненська колекція у Львові налічує записи 550-ти творів від 24-х скрипалів. Ці матеріали задепоновані під шифрами: ЕК (експедиції консерваторії), НІ (надходження індивідуальні), НЗ (надходження зовні). Найбільші заслуги в цьому належать І. Федун та Ю. Рибак.

Не менш плідно в напрямку дослідження скрипкової народної музики працювала київська ПНДЛ [12]. Колекції записів у цій установі формувались також згідно з певними цільовими та індивідуальними програмами (“Прип'ятське Полісся”, “Поділля”, “Десна”, “Поросся”). Записи народних скрипалів досліджуваного осередку зберігаються в аудіоколекції київської лабораторії під назвою “Західне Полісся і Західна Волинь”, а саме в географічно-тематичних підрозділах “Пінщина”, “Погориння” та “Верхня Прип'ять”. Протягом тринадцяти років (1984-1997) співробітниками лабораторії, а саме Іриною Клименко, Оленою Мурзиною, Михайлом Хаєм та Світланою Копил-Протасовою, було здійснено записи інструментальної музики від 13 рівненсько-волинських скрипалів. Усього київський фоноархів налічує близько 470 одиниць скрипкових творів.

Чималу аудіоколекцію скрипкової музики Рівненського Полісся представлено в архіві Етнокультурного центру “Веснянка”, що функціонує під керівництвом Віктора Ковальчука при Рівненському міському Палаці дітей та молоді. За період 1995-2001 рр. рівненським фольклорно-етнографічним товариством на чолі з тим же В. Ковальчуком та у складі науковців Алли Українець, Тетяни Пархоменко, Леоніда Кашперського, Раїси Цапун, Богдана Яремка та В'ячеслави Логвін було обстежено значну територію північної Рівненщини. Сьогодні архів Етнокультурного центру налічує 112 одиниць скрипкових мелодій, записаних у селах Зарічненського та Рокитнівського районів від 8-ми народних музикантів.

Поодинокі записи поліської скрипкової музики були зроблені студентами кафедри музичного фольклору Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ): Юрієм Ковальчуком записано 29 творів у с. Рокитне Рокитнівського р-ну Рівненської обл. від Петра Кириловича Берташа 1928 р.н.; Оксаною Луцюк – 11 скрипкових мелодій у с. Столинські Смоляри Любомльського р-ну Волинської обл. від Олександра Андрійовича Музики 1937 р.н.; Катериною Багній – 14 творів у с. Блажове Рокитнівського р-ну Рівненської обл. від Терентія Гавриловича Кулакевича, 1925 р.н.; Федоришиною Ольгою – 15 творів від Трифона

Васильовича Міндера 1932 р.н.. Студентські записи зберігаються в архіві ЛМЕ кафедри музичного фольклору Інституту мистецтв РДГУ.

Значна частина записів скрипкової музики на ВП належить Ользі Олексюк з м. Ковель Волинської обл., яка розпочала свою збирацьку роботу 2005 року, будучи студенткою кафедри музичного фольклору РДГУ, і продовжила займатися фольклористичними дослідженнями після навчання. Нині вона аспірантка ІМФЕ ім. М. Рильського та працює над дисертаційним дослідженням. Серед зібраних О. Олексюк матеріалів – 23 твори, записані в с. Седлище Старовижівського р-ну Волинської обл. від Василя Яковича Романчука 1931 р.н., 14 – у с. Яревище Старовижівського р-ну Волинської обл. від Трифона Васильовича Міндера 1932 р.н., 37 – у с. Велимче Ратнівського р-ну Волинської обл. від Григорія Івановича Філософа 1940 р.н., 26 творів – у с. Рокита Старовижівського р-ну Волинської обл. від Степана Мироновича Сливки 1951 р.н., 25 – у с. Ставище Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. від Артема Романовича Цимбалюка 1929 р.н., а також зафіксовано етнографічну інформацію у с. Кримне Старовижівського р-ну від колишнього скрипаля Анатолія Борисовича Кизицького 1936 р.н.

Значна кількість аудіо- та відеозразків поліської скрипкової музики міститься в особистій колекції авторки цих рядків. За період 2000-2008 рр. у селах північних районів Рівненської області від 6-ти скрипалів було записано 111 скрипкових мелодій, а на півночі Волинської області від 9-ти музикантів – 185 творів³. Поряд із тим, як уже зазначалося вище, одночасно з музикою фіксувалася словесна інформація про різноманітні аспекти скрипкової культури в кожному з обстежених регіонів.

З усього вищезазначеного можна резюмувати, що, в міру зникнення самого явища, протягом останніх років у полі зору українських фольклористів все частіше опинялася поліська скрипкова (ансамблева та сольна) музика. У загальному підсумку за період 1967-2006 років різними збирачами на теренах зазначеного осередку було опитано 59 традиційних скрипалів та зафіксовано від них близько 1650 творів у різних формах виконання (сольна та ансамблева). Музичний матеріал доповнюється багатоманітною супровідною етнографічною інформацією, фото та відеоматеріалами. Поступово, у процесі накопичення матеріалів, удосконалювалася і методика збирацької роботи: від випадкових поодиноких записів – до планомірних наукових експедицій.

Література

1. Бут О. Втора як механізм творення ансамблевих форм української традиційної інструментальної музики : магістерська робота / О. Бут. – Київ, 2001. – 78 с.
2. Водяний Б. Народна інструментальна музика Західного Поділля : проблема еволюції традиційних форм музикування : дис.... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 / Б. Водяний. – Київ, 1994. – 154 с.
3. Гуменюк А. Інструментальна музика / А. Гуменюк. – Київ, 1972. – 485 с.
4. Гусак Р. Традиційна скрипкова музика Поділля / Р. Гусак // Перша конференція дослідників народної музики західноукраїнських земель : програми і тези наукових повідомлень. – Львів, 1990. – С.43.
5. Добрянська Л. Волинсько-рівненські матеріали у фондах ПНДЛМЕ / Л. Добрянська // Етнокультурна спадщина Полісся. – Рівне : Перспектива, 2004. – С. 125–152. – [Вип. V].
6. Добрянська Л. Збирацький доробок О. Ошуркевича / Л. Добрянська // Третя конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель : матеріали. – Львів, 1992. – С. 74–83.
7. Добрянська Л. Музично-етнографічний архів ПНДЛМЕ / Л. Добрянська // Восьма конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель : матеріали. – Львів, 1997. – С. 35–48.
8. Квитка К. К изучению украинской народной инструментальной музыки / К. Квитка // Избранные труды : в 2 т. – Москва : Советский композитор, 1978. – Т.2. – С. 251–276.

³ Експедиційні записи з особистого архіву В. Ярмоли задепоновані в архіві ПНДЛМЕ під іменним фондом НІ-20.

9. Квітка К. Професіональні співці й музиканти на Україні: Програма для досліду їх діяльності й побуту / К. Квітка. – Київ : УАН, 1924. – 114 с.
10. Клименко І. Архів аудіо записів українського фольклору в лабораторії музичної етнографії / І. Клименко // Проблеми етномузикології : збірник наукових праць. – Київ, 2004. – Вип. 2. – С. 338–357.
11. Колесса Ф. Народна музика на Поліссі / Ф. Колеса // Музикознавчі праці / підготувала до друку С.Й. Грица. – Київ : Наукова думка, 1970. – С. 409–424.
12. Копил С. Фольклор Західної України у фондах ІМФЕ ім. М.Т. Рильського (м. Київ) / С. Копил // Третя конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель : матеріали. – Львів, 1992. – С. 84–100.
13. Лысенко-Днистровский М. Народные музыкальные инструменты / М. Лысенко-Днистровский, И. Назина, С. Шевчук // Общественный семейный быт и духовная культура населения Полесья. – Минск : Наука и техника, 1987. – С. 350–360.
14. Мациевская В. Исполнительское искусство гуцульских скрипачей : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. искусствоведения : 17.00.02 / В. Мациевская. – Санкт-Петербург, 2003. – 24 с.
15. Мациевский И. Гуцульские скрипичные композиции : дис.... на соиск. уч. степ. канд. искусствоведения : 17.00.02 / И. Мациевский. – Ленинград, 1970.
16. Музичний фольклор з Полісся у записах Ф.Колесси та К. Мошинського. – Київ, 1995. – 432 с.
17. Нярба Р. Традиційна скрипкова музика західноподільського Подністров'я : Магістерська робота / Р. Нярба. – Львів, 2005. – 80 с.
18. Федун І. Бойківський скрипаль Кузьма Воробець у контексті етнічного середовища : дипломна робота / І. Федун. – Львів, 1996. – 67 с.
19. Федун І. Вербальна поведінка музикантів традиційних інструментальних ансамблів Західного Полісся / І. Федун // Етнокультурна спадщина Полісся / упор. В. Ковальчук. – Рівне : Перспектива, 2004 – Вип. V. – С. 109–124.
20. Федун І. Деякі паралелі в традиційній інструментальній музиці Західного Полісся (Україна) і Литви / І. Федун // Фольклористичні візії (учні – вчителів І.В.Мацїєвському з нагоди 60-річчя) : збірник статей і матеріалів. – Тернопіль : Астон, 2001. – С. 53–64.
21. Хай М. Музика Бойківщини / М. Хай. – Київ : Родовід, 2002. – 303 с.
22. Хай М. Музично-інструментальна культура українців (Фолкльорна традиція) / М. Хай. – Київ–Дрогобич, 2007. – 543 с.
23. Хай М. Українська інструментальна музика усної традиції / М. Хай. – Київ–Дрогобич : Коло, 2011. – 467 с.
24. Цехмістрок Ю. Народні пісні Волині : Фонографічні записи 1936 – 1937 років / джерельні матеріали та видання Б. Столярчука; відчитання та загальна редакція Б. Луканюка / Ю. Цехмістрок. – Львів–Рівне, 2006. – 480 с.
25. Шміт В. Роль скрипки у гуцульській музиці / В. Шміт // Гуцули, бойки, лемки – традиція і сучасність : матеріали наукової конференції. – Краків, 2008. – С. 65–74.
26. Яремко Б. Виховання музиканта в традиційному середовищі південної Пінщини і Галицької Гуцульщини / Б. Яремко // Народна музика Волині : зб. статей і матеріалів / ред.-упор. О. Смоляк. – Кременець : Кременецький педагогічний коледж ім. Т. Шевченка, 1998. – С. 15–26.
27. Яремко Б. Гуцульський скрипаль Василь Вардзарук (“Якобишин”) і його послідовники / Б. Яремко // Етномузика : збірка статей та матеріалів на честь 60-річчя Б. Луканюка / упор. Ю. Рибак. – Львів, 2007. – Число 3. – С. 57–66.
28. Яремко Б. Скрипаль Кирило Линдюк (“Вітишин”) – лідер космацько-шепітської традиції / Б. Яремко // Етномузика / упор. І. Довгалюк, Ю. Рибак. – Львів, 2008. – Число 5. – С. 91–99.
29. Яремко Б. Творчий портрет скрипаля Василя Пожоджука / Б. Яремко // Студії мистецтвознавчі. – Київ : ІМФЕ, 2005. – № 8 (12). – С. 93–102.
30. Kolberg O. Białoruś-Polesie / redaktor A. Skrukwa. Z rękopisów opracowali S. Kaspercak, A. Pawlak / O. Kolberg. – Wrocław-Poznań, 1968. – 571 s.
31. Kolberg O. Wołyń : Obrzędy, melodii, pieśni / Z brulionów pośmiertnych przywspółdziale S. Fiszer a i F. Szopskiego wydał F. Tretiak / O. Kolberg. – Wrocław, Poznań, 1964. – 451 s.